

УДК 343.985.3

К.О. Сандул,
Державна прикордонна служба України

ФОРМИ ОПЕРАТИВНОГО КРИМІНАЛЬНОГО АНАЛІЗУ

Анотація. Стаття присвячена розкриттю форм оперативного кримінального аналізу (далі — КА) в оперативно-розшуковій діяльності (далі — ОРД) Державної прикордонної служби України (далі — ДПС України). Автор акцентує увагу на розкритті змісту форм в залежності від виду КА.

Ключові слова: оперативно-розшукова діяльність, кримінальний аналіз, оперативний кримінальний аналіз.

Постановка проблеми. Процес викриття злочинної діяльності у значній мірі полягає у пошуку якомога ефективніших способів, методів та процедур встановлення істини [1] про подію. Важливу роль у цьому процесі відіграють «сім золотих питань» (*Що? Де? Коли? Чому? Яким чином? За допомогою чого? Хто?*), якими керуються оперативні працівники. Щоб дати на них відповідь, необхідно застосувати масштабні та трудомісткі процеси обробки інформації, і це підтверджує тезу про те, що сутність оперативно-розшукової діяльності у значній мірі полягає саме в обробці інформації.

КА є методом роботи, що полягає у послідовному та організованому пошуку та встановленні зв'язків між даними стосовно злочину та іншою інформацією, яку можливо отримати, і це є підставою для підготовки висновків для процесу прийняття рішень.

У КА застосовуються уніфіковані прийоми генерування гіпотез, реконструкції перебігу окремих кримінальних правопорушень, ідентифікації багатьох інших злочинів, що

демонструють зв'язок з предметом розслідування, окреслення структури злочинних мереж та аналізу сфер і способів здійснення злочинної діяльності [2].

Будь-які дії, спрямовані на ліквідацію злочинних структур, не будуть ефективними та результативними, поки правоохоронні органи не будуть отримувати достатньої кількості достовірної вихідної інформації.

Саме тому існує необхідність більш детального дослідження форм оперативного кримінального аналізу, передусім, як інструменту здобування інформації та управління нею.

Стан дослідження: Аналіз стану досліджень свідчить про те, що багато вітчизняних науковців таких як, В. Бірюков, Н. Карпов, В. Кузьмічов присвятили свої праці розробці методологічних основ розслідування злочинів, однак, окремого комплексного наукового дослідження питань методологічних основ системи КА в оперативно-розшуковій діяльності не проводилось. Саме тому, **метою** статті є подальша теоретична розробка питань методології КА.

Виклад основного матеріалу.

Не вдаючись у визначення форм КА, що надавалися нами раніше [3], успіх виявлення та розкриття будь-якого злочину багато в чому залежить не тільки від оперативного працівника, але й від роботи кримінального аналітика. Для цього він повинен мати уяву про типові криміналістично-значимі характеристики різних видів злочинної діяльності, а також вміти цілеспрямовано виявляти необхідну інформацію по кожному конкретному злочину та порівнювати її з криміналістичними характеристиками відповідного виду злочину.

Таким чином, в основі **аналізу злочину** лежать дані про залишені причетними особами матеріальних та ідеальних слідів, внаслідок їх взаємодії з іншими особами, матеріальними та іншими об'єктами навколишнього середовища, які вказують на важливі ознаки злочину, особу злочинця, різноманітні обставини, в тому числі ті, які опосередковано пов'язані з даним діянням, можливо і не суттєві для кваліфікації, але важливі для виявлення злочину.

Аналіз злочину, на відміну від кримінально-правової характеристики носить специфічний характер та являє собою систему опису важливих ознак злочину, які виявляються в особливостях способу, механізму та обставин його скоєння, що дає уявлення про злочин, особу злочинця, інші обставини, які призначені для успішного вирішення завдань з виявлення злочину.

Комплекс взаємопов'язаних особливостей злочину являє собою певну систему, складові частини якої органічно пов'язані між собою різними способами.

Пропонуємо розглянути основні елементи даної системи, до якої мож-

ливо віднести: спосіб, механізм, обстановку та особу, яка скоїла злочин.

Дані про спосіб скоєння злочину складає один з найважливіших елементів системи що аналізується. Спосіб скоєння злочину, залишений в слідах, є важливим джерелом даних про якісну сторону злочинної поведінки правопорушників.

Під способом скоєння злочину необхідно розуміти об'єктивно — суб'єктивну систему поведінки особи до, під час та після скоєння злочину, яка залишає різного роду характерні сліди ззовні, що дозволяють, при застосуванні аналітичних прийомів та методів, отримати уявлення про подію, поведінку правопорушника, його окремих особистих характеристиках, що дає змогу визначити найбільш оптимальні способи вирішення завдань по виявленню злочинної діяльності в майбутньому.

В зв'язку з цим найбільшу цінність для КА представляють сліди, які вказують на те, яким чином особа скоїла злочин: потрапила на місце злочину, покинула його, використовувала службове становище, досягла наміченої злочинної цілі, які використовувала документи, які навички, знання, фізичні зусилля застосовувала, як намагалася (або не намагалася) приховати сліди скоєного діяння.

Саме такого роду ознаки, які проявляються ззовні, дозволяють створити основу для найшвидшого виявлення першочергових даних, навіть за окремими ознаками. А це, в свою чергу, дає можливість точніше визначити напрямки та методи виявлення невідомих даних про спосіб скоєння злочину та особу злочинця. При цьому важливо встановити, що було завчасно заготовлено злочинцем, а що було наслідком пристосування до обстановки в момент скоєння злочину.

Для умисних злочинів, якими є злочини протидія яким віднесена до компетенції оперативних підрозділів ДПС України, дані про спосіб скоєння злочину є основним елементом аналізу злочину.

Суттєва інформація міститься і в даних про механізм вчинення злочину, який, на відміну від даних про спосіб, містить не якісну, а послідовну — технологічну сторону злочинного діяння.

Під механізмом скоєння злочину необхідно розуміти часовий та динамічний порядок зв'язку окремих етапів, обставин, фактів підготовки, скоєння та укриття слідів злочину, які дозволяють відтворити картину процесу його скоєння.

З'ясування послідовності злочинних діянь поряд з іншою інформацією дозволяє правильно розібратися в деталях події та на цій основі визначити оптимальні способи виявлення можливих місць надходження решти відсутніх матеріальних та ідеальних слідів.

Важлива інформація також міститься в обстановці скоєння злочину. Подія злочину (на всіх його стадіях), підготовка, яка їй передуює (якщо вона була), та укриття слідів, яке слідує за нею, проходить в конкретних умовах місця з його обстановкою, часом, освітленістю, певних природно-кліматичних умов, та ін. Дані умови в різній мірі впливають на протиправну подію. При цьому вони відбуваються незалежно від волі учасників та переважно характеризують зовнішнє середовище та деякі інші фактори об'єктивної реальності.

Елементи обстановки залишають різного роду власні сліди, які можуть бути виявлені в ході КА.

Інформація про обстановку вчинення злочину зазвичай є основоположною при аналізі злочину, так як

пов'язана з даними інших елементів та виступає в якості своєрідного систематизуючого початку в даній формі оперативного КА.

Система аналізу злочину буде неповною без врахування даних про властивості особи, його суб'єкта. Результати будь-якої злочинної діяльності містять сліди особи, яка її скоїла, дані про деякі її особисті соціально-психологічні якості та властивості, злочинний досвід, спеціальні знання, стать, вік тощо.

Відстеження зв'язку цієї інформації з виявленими даними про спосіб, механізм та обстановку скоєння злочину створює нову самостійну інформацію, яка дозволяє правильно визначити напрямки та способи встановлення, розшуку, затримання та подальшого викриття злочинця. Тому особа злочинця є об'єктом вивчення самостійної форми оперативного кримінального аналізу, а дані про неї — важливим елементом системи аналізу злочину.

Порівняльний аналіз злочинів дає змогу опрацювати кримінальну модель злочину, яка являє собою групу з двох або більше злочинів, які були виявлені і є особливими, тому що вони відповідають кожній з наступних умов:

— вони мають хоча б одну спільну ознаку виду злочину в поведінці правопорушника, меті злочину або місці вчинення злочину;

— існує зв'язок між злочином і об'єктом протиправної діяльності;

— є можливість об'єднати злочини в межах одного часового діапазону;

— злочинна діяльність певного виду, як правило, не обмежена строками починаючи від декількох тижнів і до кількох місяців;

— сукупність злочинів розглядається як одна одиниця аналізу.

Порівняльний аналіз дає змогу виявляти тенденції постійного, довгострокового росту або спаду злочинної діяльності певного виду на часовій основі.

Кримінальна модель певного виду злочинної діяльності не обмежується лише статистичними даними про злочини аналогічними за змістом та/або місцем скоєння, обмеженими певним діапазоном дат.

Кримінальна модель виявлених в ході систематичного дедуктивного процесу аналізу злочинів дає змогу оперативним підрозділам на підставі географічних та часових показників створювати бази потенційних підозрюваних за фізичними та іншими ознаками з використанням описових методів роботи.

Практика КА відпрацювала сім найбільш розповсюджених кримінальних моделей, які відповідають загальним вимогам, необхідним для визначення сукупності злочинів за певним шаблоном.

Хоча ці шаблони носять індивідуальний характер, вони не є взаємовиключними і часто перекривають один одного.

Такими шаблонами є:

1) група схожих злочинів скоєних однією і тією ж особою (групою осіб);

2) визначений тип злочину характеризується високою частотою злочинної активності на протязі короткого терміну, за умови, що злочинна активність майже безперервна;

3) група злочинів скоєна однією особою або групою осіб, які володіють схожими фізичними характеристиками та/або поведінкою;

4) група злочинів скоєна однією особою або групою осіб, в яких предмет злочину є унікальним;

5) група аналогічних злочинів, скоєна однією особою або групою осіб

в місцях, які розташовані в безпосередній близькості один від одного;

6) група аналогічних злочинів, скоєна однією особою або групою осіб в одному місці;

7) група аналогічних злочинів, скоєних однією особою або групою осіб, які зв'язані по типу місця, де вони були скоєні.

Чітке та послідовне визначення певної моделі злочину має важливе практичне значення в тому, що деякі аналітичні методи повинні відповідати даній моделі.

Крім того, визначення типу моделі допомагає прийняти найбільш оптимальне рішення щодо усунення причин та умов, які сприяють вчиненню злочину, що, в свою чергу, дозволяє більш ефективно застосовувати сили та засоби при вирішенні поставлених завдань [4].

Поняттям злочинної групи охоплюються випадки спільного скоєння злочинів двома або більше особами (співучасниками). Співучасниками злочину поряд з виконавцем визнаються організатор, підбурювач та пособник. Спільна злочинна діяльність має певні градації та ступені розвитку. Кваліфіковані види співучасті пов'язані з діяльністю організованих злочинних груп та злочинних організацій є предметом вивчення **аналізу злочинної групи**.

Злочинні групи відрізняються за кількістю учасників, напрямком протиправної діяльності, часом існування, стійкістю та іншими ознаками.

В КА доцільно використовувати поняття організована злочинність, так як суттєвим для цього є збіг основних характеристик організованих злочинних груп та злочинних організацій при суттєвих розбіжностях кримінально-правових ознак.

Організована злочинність, як один з найбільш складних та небезпечних

видів протиправної діяльності, має ряд суттєвих особливостей:

- наявність об'єднань осіб для систематичного заняття протиправною діяльністю;
- стійкість об'єднання;
- налагоджена система зв'язків між учасниками;
- розподіл ролей;
- ієрархічна система взаємовідносин;
- наявність корумпованих зв'язків.

Для організованої злочинності на державному кордоні (далі — ДК), так само як для будь-якої професійної діяльності, характерна глобальна та концентрована мотивація протиправної поведінки, постійна направленість на отримання не просто прибутків, а надприбутків. Лідери та активні учасники злочинних організацій розпоряджаються величезними коштами, які «відмиваються» шляхом багатоступеневих банківських операцій, після чого вкладаються в нерухомість, переправляються на валютні рахунки в іноземні банки та ін.

Організована злочинність на ДК настільки пов'язана з корупцією, що доволі часто злочинні формування використовують підкуп службових осіб з метою здійснення протиправної діяльності, отримання інформації та документів прикриття, усунення конкурентів, незаконного припинення кримінальних справ, легалізації злочинних доходів та ін.

Характерною особливістю організованої злочинності на ДК є розвинуті міжрегіональні та транскордонні зв'язки. Тому це явище, багато в чому, носить міжнародний характер.

Вивчення кримінальним аналітиком особливостей організованої злочинності дає змогу відпрацювати пропозиції щодо створення умов які будуть сприяти розпаду злочинних груп, при-

пиненню спільної злочинної діяльності, своєчасному попередженню злочинів, виявленню розпочатих та розкриттю скоєних злочинів.

Під окремим профілем злочинця необхідно розуміти сукупність його соціально-значимих властивостей, які в сукупності з зовнішніми умовами (ситуацією) впливають на його злочинну діяльність.

В даному випадку на відміну від загального профілю слід звернути увагу не те, що досліджується не соціально-психологічний тип осіб, які можуть бути причетними до злочинної діяльності, а особа, яка скоїла злочин.

Таким чином, юридичний критерій (факт скоєння злочину) є обов'язковим для застосування **аналізу окремого профілю**.

В зв'язку з цим виникає важливе як в науковому, так і в практичному відношенні завдання щодо виділення типових, характерних ознак окремого профілю. Для цього в криміналістиці застосовується таке поняття, як структура особистості злочинця, з врахуванням якої можливо запропонувати наступне групування елементів структури окремого профілю для застосування кримінального аналізу:

1) соціально-демографічні ознаки: статеві належність, вік, соціальне, сімейне та посадове становище, професійна належність, рівень матеріального забезпечення, наявність або відсутність постійного місця проживання та ін;

2) кримінально-правові ознаки, які характерні тільки для злочинців. Це дані про вид скоєного злочину, його мотивацію, форми вини, характер злочинної діяльності, кримінальному минулому тощо;

3) моральні якості та психологічні особливості. Цей елемент структури окремого профілю охоплює багато

найрізноманітніших проявів суб'єктивного (внутрішнього) світу злочинця;

4) соціально-значимі біофізіологічні ознаки. До них відносяться: стан здоров'я, захворювання, особливості фізичної конструкції тіла.

Таким чином, поєднання соціальних та біологічних ознак при вивченні особистості злочинця дасть змогу кримінальному аналітику зробити прогноз щодо визначення обмеженого кола осіб, які можливо причетні до готування або вчинення злочину.

Однією з форм діяльності кримінального аналітика, як фахівця в галузі аналізу, є **аналіз ведення справи**.

Говорячи про аналіз ведення справи, фактично ми маємо на увазі певну технологію, спробу певним чином структурувати логічні операції та практичні дії, з яких він складається.

Суть будь-якої справи складають наявні факти про протиправну діяльність, які складають фактичну основу для прийняття рішень. Тому методика аналізу ведення справи може бути різною.

Пропонуємо розглянути одну з методик, а саме версійний аналіз справи.

Структура версійний аналізу незалежно від зовнішніх форм діяльності кримінального аналітика має універсальну логіку, засновану на умовно-вилогічних судженнях на зразок «якщо...то, вірогідно...».

Відповідно, діяльність яку рекомендується здійснювати кримінальним аналітиком, повинна ділитися на два види:

- розумова діяльність;
- практична діяльність.

В якості основного змісту розумової діяльності пропонується ієрархічна обробка та систематизація інформації в свідомості кримінального аналітика. Основним змістом прак-

тичної діяльності є відпрацювання пропозицій, пов'язаних з безпосередньою перевіркою версій: виявлення, фіксація носіїв інформації та шляхи перетворення інформації в докази.

Слід зазначити, що як розумова, так і практична діяльність кримінального аналітика на кожному етапі ведення справи пов'язана з використанням знань про протиправну діяльність, тобто кримінологічною характеристикою злочинності.

Якщо основним змістом практичної діяльності є заходи, пов'язані з перевіркою версій та формуванням доказової бази, то основним змістом розумової діяльності в найбільш загальному вигляді повинен бути саме аналіз інформації, який являє собою певну «технологію розумової діяльності», яка за своєю структурою та змістом повинна відповідати кожному етапу практичної діяльності.

З врахуванням викладеного слід погодитись з думкою А.Ф. Лубіна про те, що: «перелік завдань версійного аналізу інформації не лишається незмінним по відношенню до кожної стадії розслідування. Один тип завдань домінує на одній стадії, інший — на подальших» [5].

Тому, завдання аналізу ведення справи можливо розподілити наступним чином:

- аналіз-виявлення, виділення (декодування) та систематизація інформації про протиправну діяльність із наявних речових, документальних та негласних джерел;
- аналіз-інтеграція вихідної інформації з даними видової характеристики злочинів (формування версій);
- аналіз-обґрунтування альтернатив, вибір заходів та тактичних рішень (планування перевірки версій);
- аналіз-оцінка результатів кожного проведеного заходу, корегування

версій, корегування плану перевірки версій.

На стадії виявлення повинен здійснюватися відбір (оцінка) інформації за її належністю та достатністю, виявлення інформаційних прогалин в її окремих блоках, виявлення протиріч в змісті інформації.

Формування версій — це процес, який направляє знаннями криміналістичних ознак типових злочинів. Як правило, базується на таких особистісних характеристиках кримінального аналітика, як пам'ять, досвід роботи, кмітливість, інформованість.

Планування перевірки версій полягає не тільки в виборі повних за об'ємом та строками заходів, але й в якості проведеного КА на попередніх стадіях.

Висновок. Наведена вище характеристика форм оперативного КА була опрацьована з врахуванням поглядів європейських науковців та знань в галузі криміналістики вітчизняної науки та потребує подальшого вивчення і розвитку з метою застосування в практичній діяльності підрозділів інформаційно-аналітичного забезпечення та КА.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гірдовий П. Криміналістичні версії. Про розкриття злочинів, Варшава. — С. 173.
2. Crime Analysis Booklet (updated version 2.0.), переклад Г.Бутрима, Навчальний центр Поліції, Леґіоново, 1999. — С. 9.
3. Сандул К. Форми стратегічного кримінального аналізу // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. — 2018. — № 14. — С. 185.
4. Shawn A. Hutton, Mark Myrent, George H. Ryan, Peter B. Bensinger, Candice M. Kane, Incident-Based Crime Analysis Manual, Printed by the authority of the State of Illinois, December, 1999 // Режим доступу: <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/ibcam-ullirsc.pdf>, С. 23. Дата доступу — 13.05.2018.
5. Лубин А.Ф. Методология криминалистического исследования механизма преступной деятельности : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.09: Н. Новгород, 1997, 337 с. — С. 97.

Сандул К.О.

Формы оперативного криминального анализа.

Аннотация. Статья посвящена раскрытию форм оперативного криминального анализа в оперативно-розыскной деятельности Государственной пограничной службы Украины. Автор акцентирует внимание на раскрытии содержания форм в зависимости от вида криминального анализа, а именно оперативного криминального анализа.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, криминальный анализ, оперативный криминальный анализ.

K. Sandul

Forms of operational criminal analysis.

Summary. The article discloses the forms of the criminal analysis in operational activity of Boarder Guard Service of Ukraine. The author focuses attention on disclosing the meaning of forms depending on the kind of the criminal analysis, particularly operational criminal analysis.

Keywords: Operational activity, criminal analysis, operational criminal analysis.